Lexikologie

8 Formy pojmenování

Pojmenování je základní funkcí slova. Je to přiřazování jazykového výrazu k pojmenovanému jevu. Slovo je základní lexikální jednotka, v písmu je vymezeno mezerou.

Pozn.: Rozlišujeme pojmy pojmenování a slovo. Neplnovýznamová slova (např. spojka a, předložka-po atd.) nejsou pojmenováními.

8.1 Slovo

Může to být slovo značkové (olej), odvozené (olejnička), složené(olejomalba), zkratkové (Četka), zkrácené (čoko = čokoláda, net=internet).

Pozn.: může to být také univerbizované pojmenování (propiska- pův.propisovací tužka)

8.2 Víceslovné pojmenování

a) **Sousloví** – vzniká jako víceslovné pojmenování nově vymezeného pojmu. Je to nerozdělitelný pojem (náramkové hodinky, mateřská škola, Krušné hory)
b) **Multiverbální /víceslovné/ spojení** (provést úklon= uklonit se, protihráč= hráč hrající proti mně)
c) **Frazém/frazeologismus** (dostat se do jihého stavu=otěhotnět, přijít na svět = narodit se, rána pod pás = zrada)

8.3 Zkratka

Zkratky iniciálové písmenné, př. USA, ČR,
iniciálové
hláskové , př. AMU.
Rozdíl je ve výslovnosti [ú-es-á] x [amu], zkratky slabičné (ČETKA – Česká tisková kancelář)

Pozn.: Zkratky slabičné se skloňováním se změnily ve zkratková slova, od zkratek se liší tím, že převzaly systém skloňování dle vzorů (např. vydáno ČETKOU - vzor ŽENA). Zkratková slova patří do slov!!!

9 Motivovanost slova

Podle vzniku rozlišujeme slova značková a motivovaná /popisná/.

9.1 Slova značková

jsou slova, u kterých je vztah mezi pojmenováním a pojmenovávanou skutečností konvenční (je věcí společenské konvence, že např. stůl se lidé rozhodli označovat jako stůl – písmena s-t-ů-l stůl nepřipomínají).

Slova značková tvoří jádro slovní zásoby. Nelze je odvodit z jiných slov (nos, voda, dům).

9.2 Pojmenování motivovaná /popisná/

svou stavbou napovídají význam (např. olejnička, květinový, kuchařka). Jejich význam lze vyvodit ze slova značkového (např. kuchařka; přípona -ka ukazuje, že jde o ženu, která má něco společného s kuchtěním, neboli vařením).

9.3 Lexikalizace

Nové slovo se dostává do jazykového oběhu a podléhá tzv. lexikalizaci, tj. může se měnit jeho vztah vzhledem ke slovu základovému (např. pijan není každý, kdo pije, ale alkoholik atd. – lexikální význam se zúžil). Někdy se mění reálná skutečnost, ale pojmenování je nezměněno (např. sodovka nemusí obsahovat sodu, žíněnka nemusí být plněna žíněmi).

V průběhu vývoje se některá pojmenování popisná stávají značkovými – mluvíme o zatemňování motivovanosti (vztah motivace je pak odhalitelný jen etymologickým zkoumáním (např. dnes značkové slovo pestrý je etymologicky spjato se slovesem psát v původním významu malovat).

9.4 Mimojazyková motivovanost

Objevuje se u zvukomalebných slov (onomatopoických citoslovcí) - napodobují přírodní nebo lidské zvuky (prásk, chrrrr, žbluňk, bim-bam).

Pozn.: Tato pojmenování samozřejmě nemohou naprosto přesně napodobit zvuky, takže se v různých jazycích objevuje odlišné pojmenování (česky bim-bam, angl.ding-dong atd.).

10 Pojmenování konkrétní a abstraktní

Pojmenování konkrétní /konkréta/ označující osoby, zvířata, věci
Pojmenování abstraktní /abstrakta/ pojmenovávají jevy nehmotné povahy.

Hranice mezi konkréty a abstrakty je pohyblivá (pozornost –pův.psychický proces, dnes také malý dárek, sladkost – dříve chuť, nyní také věc).

Pozn.: Existují speciální slovotvorné prostředky, jimiž se tvoří abstrakta, např. přípony –ost, -ob/a/, -ot/a/ - lenost, chudoba, rachot.

11 Souřadnost, nadřazenost a podřazenost pojmenování

Pojmenování na vzájemně stejné úrovni jsou souřadná pojmenování /kohyponyma (jablko-hruška-švestka).

Nadřazená pojmenování /hyperonyma mají menší počet významových znaků (mají chudší obsah), ale pojmenovávají více skutečností (mají širší rozsah) než následující hyponyma

(ovoce).

Podřazená pojmenování /hyponyma mají bohatší obsah, ale menší rozsah než výše uvedená hyperonyma (reneta, bohemia – druhy jablek).

Pozn.: Aby bylo slovo možné nazvat hyperonymem (např. lidé), musí mít alespoň dvě hyponyma (muži, ženy).